

צריכה לשקף את אופי בעל ההלכה, ואין שינויי מצבים או מערכות היסטוריות מטביעים את צורתם עליה. לכן אין ההלכה, על-פי שיטה זו, יכולה להתבטא בדפוסי מחשבה שאולים מתחומים אחרים. יש לה ריתמוס משלה, שאי אפשר לשנותו. היא חשיבה צרופה, מזוקקת משורשים נפשיים. אין היא תלויה בגירוי חוץ ותגובות האדם עליהם.

ברי, שאין שיטה זו אומרת, שההלכה שרויה מחוץ לזרם המאורעות. תורת-חיים היא ההלכה. היא באה להושיע את האדם, לגואלו מזוהמת קיום מותנה על-ידי מצבים חולפים, לרוממו ולקדשו ולתת התמד, הכוונה ותכלית לחייו. לפיכך אי אפשר לה להסיח דעת מהרפתקאותיו, חוויותיו, ניסיונותיו, אכזבותיו ו"ניצחונותיו". אי אפשר לה להסיע את עצמה מחשרת הסיטור-אציות, הפושטות צורה ולובשות צורה. אם האדם נגרף בנחשול הגורל, ההלכה לא תתעלם מלבטיו ההירואיים-טראגיים. ההתרחשות ההיסטורית וייעוד היחיד וגם הציבור המלופפים בה הם כבשונה של ההלכה.

אולם אין השתלבות זו במאורע היסטורי משפיעה על מקצב החשיבה ההלכית, כשם שאינה משנה את החוקיות הקבועה במחשבה המתמאטית. ודאי, שהמאורע מטביע את חותמו על איש ההלכה, מעורר כוחותיו האינטלקטואליים, מדרבן את הסי-תכלותו, מגרה את סקרנותו, מפרה את המחשבה, מפנה אותה לאותם האופקים שהמאורע הנץ עליהם ומאלץ אותם להתמודד עם תכנים רוחניים-אידיאליים שיש בהם משום מתן תשובה לנבוכי המאורע. אולם זיקת-הגומלין של הלכה ומאורע אינה מתרחשת בתחום חשיבת ההלכה הצרופה, כי אם במעמקי נפשו של איש ההלכה. המאורע הוא מניע פסיכולוגי הדוחף את החשיבה הצרופה למסלולה. ברם ברגע שהיא מתחילה להתנועע במסלולה המסוים היא מבצעת את תנועתה לא בכניעה למאורע, כי אם מתוך ציות לחוקיותה הנורמאטיבית-אידיאלית המיוחדת לה. דרך משל, תמיד השתתפנו בצער העגונה האומללה, ומשום עיגונא הקילו בה רבנן. ברם כשרב יושב ודן בשאלת עגונה, הוא מכריע בבעיה זו לא בלחץ רגש הסימפאטיה, על-אף העובדה שרחמיו נכמרו על עלובה זו, כי אם על-פי עקרונות עיוניים-הלכיים. רק הסברה הביקורתית והדייקנית קובעת את דינו. משל למה הדבר דומה? ללוויין שהוכנס

למסלול פלוני אלמוני. אמנם קליעת הלוויין לתוך המסלול תלויה בעוצמת כוח הדחף, אבל משהגיע האובייקט למסלולו הוא מתחיל להתנועע בדיוקנות מפליאה על-פי מהירות התנועה המיוחדת למסלול ההוא, ואין שיעור כוחה של הדחיפה יכול להוסיף או לגרוע ממנה אפילו כלשהו.

קאנט בשעתו הכריז על עצמאותה של התבונה הטהורה של ההכרה המדעית-מתימאטית. ר' חיים נלחם את מלחמת השחרור של תבונת ההלכה ותבע לה אוטונומיה שלמה. פסיכולוגיזאציה או סוציולוגיזאציה של ההלכה הן התנקשות בנפשה, כשם שניסיון כזה יחריב את החשיבה המתימאטית. אם החשיבה ההלכית תלויה בגורמים נפשיים, הריהי מפסידה את כל האובייקטיביות ומידרדרת לדרגה של סובייקטיביות שאין בה ממש. תיחוס ההלכה ברשותה המיוחדת, קביעת סימניה המובהקים וסיווגה לגבי מידות הכרה של המקצועות האחרים — הם מהישגיו החשובים של ר' חיים. הוא סיפק להלכה מכשירים מיתודיים מסוימים, המציא מערכת קטיגוריות הלכיות וסדר הנחות אפריוריות ע"י מידת הפוסטולאציה הטהורה. שיטתו מטעימה וחוזרת ומטעימה, שאי אפשר לתפוס את העולם ההלכי בכלי חשיבה אחרת, אפילו היותר קרובה אליה. ההלכה אינה מתפרשת לא רק בצורות מחשבה היסטוריות-פוליטיות וסוציולוגיות, כי אם גם לא במטבעות חשיבה מוסריים או הרגשה חסידית, פייטיסטית. אין דחיפות התודעה המוסרית או החסידית הסתמית מכריעות בשאלות הלכיות. מבטיה והרהוריה של ההלכה מופנים לקראת אידיאל מיוחד משלה. כליה ומידותיה מקוריים הם, ואין היא שואלת כלים ומידות משכניה. בדיבור אחד, הוא החזיר להלכה את כתר, כתר העצמאות המלאה.

לדוגמה, עניין שטרות בהלכה. עד ר' חיים מבוסס היה עניין זה על כללים טכניים של כתיבה וחתימה שהן מחיצוניות של השטר וצורתו מצד אחד, ועל חזקות המושרשות בדפוסי תגובה והנהגה פסיכולוגיים מצד אחר. מה עשה ר' חיים? הוא חתר לקונצפט-אליזציה מלאה של כל העניין ולשם זה הסיט את הצד הטכני מטיבורו של העניין, ובמקומו הכניס תכנים אידיאליים וקונסטרוקציות טהורות, וחולל תמורה מקיפה-הכול בלימוד הלכות אלו. השטר פשט את מציאותו המוחשית ונעשה עצם הגיוני טהור

— חפצא של הגדת עדות מקורית, שאינה זקוקה לפעולת הגדה וקבלה בב"ד ולכל המסתעף מהן. הגדה זו בייחודה המשונה בעלת היקף גדול היא. מקיפה היא את כל תהליך העיסקה שהשטר קשור בה. שטר בתפיסתו ע"י בעל השטר ממשיך להגיד ולהעיד על גוף המעשה והכשרו. בקשר עם האופי המיוחד של הגדת שטר המציא ר"ח גדרים חדשות וקונסטרוקציות מופשטות בהגדת עדים בעל-פה בכלל ובשטר בפרט. בתוך מערכה אידיאלית זו אור חדש זרוע על פני סוגיות ועניינים שונים, כגון דין נמצא אחד מהם קרוב או פסול בעדות שבע"פ ובשטר, דרישה וחקירה בשתי עדויות אלה, ראיית שליחות להולכה, עדות לשם בירור ועדות לשם קיום הדבר. שטרי קניין ושטרי ראייה, מילי לא מימסרי לשליח, שיטת ר"ת בשילוח איגרת עדות לבי"ד ועוד. סברות חדשות, המגרות את המחשבה ומושכות את הלב, בוקעות ועולות. יסוד חידושו היא מימרא קצרה של ר"ל "עדים החתומים על השטר נעשה כמו שנחקרה עדותם בב"ד". ממשפט זה הסיק ר"ח מסקנות שהעלו את כל העניין למרומי ההפשטה והחשיבה הדייקנית.

והנה דוגמה אחרת. דיני תפילה, ברכת המזון וברכת הנהנין — מה היו לפני ר' חיים? מי היו הלומדים שעסקו בהם? מי התעמק בהם? הלא נדחו לדרגת פסקי דינים בשביל בעלי-בתים, שמקומם ב"קיצור שולחן ערוך", "חיי אדם" ובגיליונות "לוחות בית הכנסת". מי התעניין בנוסחאות התפילה? מי הרגיש, שבמטבעות לשון שבשמונה-עשרה או בברכות משוקעים מושגי-יסוד הלכיים? והנה התחוללה המהפכה הגדולה ע"י ר' חיים. פתאום חדלה התפילה להיות נושא בעל-ביתי טכני (אם צריך לחזור ולהתפלל או לא), או חסידי-פייטיסטי והתלהבותי (דרישת רמזים וייחור-דים) והתגלגלה במערכת אידיאות הלכיות שנולדה מתוך פעולת פוסטולאציה רבת עצמה. כר נרחב של חשיבה הלכית, הפשטה דקה מן הדקה, הגדרה דייקנית וניסוח קפדני משתרע לפנינו. ריבוי מטבעות ברכה ותפילה משקף שינויי יסוד במושגים הלכיים. ושוב קטיגוריות חדשות, מונחים שלא שמעתם אוזן מקודם גחו מתוך כבשונה של ההלכה — מעשה התפילה וקיום תפילה, קיום שבפעולה וקיום שבלב, כוונת התפילה שהיא גופה של תפילה, בניגוד לכוונת מצוות שאינה אלא תופעת-חוץ, חפצא של חובה, רשות ונדבה, תפילת ציבור ותפילת יחיד כשתי חטיבות מסוימות.

אין בין עניין השמטת יעלה ויבוא מתפילת ר"ח ועניין שעבודא דאורייתא כלום. זו שייכת למערכת האידיאות של הלכות תפילה, וזה חלק הוא ממערכת דיני ממונות.

כיוצא בזה במקצוע איסור והיתר. בני-תורה היו נוהגים "ביטול" בעוסקים בהוראה. רק המתכשרים לרבנות עסקו במקצוע זה. מי ניחש, כי יבוא יום, ועניינים אלה ישתחררו מכבלי העובדתיות, הסברי חוץ וסברות בעלי-בתיות וייעשו דברי הגות מופשטים ומושגים מסודרים, המצטרפים לשיטה אחידה בעלת רציפות ועקיבות. פתאום נעלמו מהלכות בשר וחלב הכפות והקדירות, הבצלים והצנון, מהלכות תערובת — המים הרותחים והשמן שנפל לתוך היין והעכבר שנפל לתוך השמן, מהלכות מליחה — הדם והשמנונית, המלח והשפוד. ענייני איסור והיתר הוסטו מן המשק הביתי ונעתקו לספירה אחרת של הלכה אידיאלית שהכול בה מתגלגל בתכנים מחשבתיים. הכול נהפך ל"מציאות" הלכית והכול נקלט לתוך מערכת מושגית מופשטת. ההוראה מושתתת על יסודות מוצקים, שכל הפורש מהם מורד בשכל ההלכי ופורש מן החיים. אין סברות שרירותיות של בעלי-בתים מעלות ולא מורידות. שוב חידש ר"ח דפוסי מחשבה והבעה מקוריים, כדי שכנות ההגדרה והניסוח העצמיים לא תיפגם.

מה שנעשה, למשל, במסכת כלים, המופיעה למשקיף השטחי כגדושת רהיטי בית וכלי המטבח: טבלא ונר, כיסא ושולחן, מיחם וחבית, תנור וכירה וכו', כאילו לא באה אלא לתאר את כלי המשק הביתי של בני ארץ-ישראל בתקופת המשנה — אי אפשר לשער. ר"ח גילה את המאור שבמסכת זו, הפשיטה מלבושה המעשי והכניס את המושג במקום העובדה, את היחס ההגיוני במקום הקשר המציאותי, תכנים אידיאליים במקום חפצים ממשיים. כולה ניתקה מן המציאות המוחשית ונדחקה אל עולם רוחני-מחשבתי הנוצר ע"י החשיבה ההלכית הצרופה. כשם שהכניס אינטרפרטציה חדשה למקצועות אלה, כך חיקר ואיזן ופירש על-פי מידתו, מידת הקונצפטואליזציה, את כל ענייני התורה, דיני מחיצות שבת, סוכה, אוהל המת וכלאיים, הלכות ייבום וחליצה, קידושין וגירור שין, טוען ונטען, חובל ומזיק, וכן כל כיוצא בהן. כל מקום שנתן את עיניו בו וכל עניין שנגע בו נהפך לתוכן הלכי, אידיאה שכלית ועצם מופשט. דם הקודשים וקטורת יום הכיפורים, דופן הסוכה

ונר חנוכה, הבאת שליש ומירוח, קצירת העומר והבאתו, כזית חלב, נבלה וטרפה, שטרי קניין ושיעבוד, מלך וכהן גדול, בגדי כהונה ועולת ראייה וכו' נתלשו מעולם העובדות היוםיומיות, מן החושניות, ונשתלו בעולם אידיאלי, שבו התבונה ההלכית הטהורה שולטת שלטון בלי מצרים ובו נתפסים עניינים אלה לארכיטקטורה רעיונית-הגיונית מרהיבת עין וצודה נפשות. ההלכה נהפכה למיתודה דידוקטיבית שלמה שחרג ודחף לה, המסתערת על חפצים ממשיים, מצרפת אותם מן המוחשיות ויוצרת מהם מערכת מחשבתית נעלה, בהקבלה להנחותיה ולמושכלותיה הראשונות, המעורות בפעולת פוסטולאציה שנמסרה לנו מדור דור עד משה רבינו, שקיבל תורה מסיני. אין ההלכה ליקוט דינים בעיר-בוביא, כי אם מיתודה, גישה, היוצרת אחדות נואיטית, חטיבה אורגאנית שלמה. ישנה הירארכיה של אידיאות, וכולה מעשה אדריכלות נפלאה, שבסיסה מונח על הארץ, בחיים היוםיומיים, וראשה מגיע השמימה, לשיאה של הפשטה מחשבתית ושל התדבקות טרנסצנדנטאלית בשכלו האין-סופי של נותן התורה.

נמצא, ישנה שניות בעולם היהדות המסורתית. שתי פעולות מרכזיות ממצות את מהותה של יהדות זו: אחת, פעולת החשיבה ההלכית הטהורה (מדרש), והשנייה, פעולת הריאליזציה ההלכית. שתי פעולות אלו נמצאות בשני עולמות נפרדים: הראשונה — מקומה בעולם אידיאלי המאוכלס תוכני רוח מחשבתיים, תורה צרופה המקופלת כולה בחשיבה דייקנית, שעומק ומעוף לה, נוקבת ויורדת עד התהום וחוזרת ועולה עד לרקיע. תורה זו אינה צמודה למאורעות, לשינויי עתים וחילופי גורל. באותה ההלכה עסקו רבי עקיבא, רבי יהושע בן חנניה ושמואל הקטן, אביי ורבא, רש"י והרמב"ם, ר' יוסף קארו והרמ"א, הגאון מווילנא ור' עקיבא איגר, הקצות והנתיבות, ר' חיים איש בריסק ובניו, אבא מרי ודודי ר' יצחק זאב, ז"ל. השנייה נמצאת בעולם ריאלי, סוער וגועש, לובש צורה ופושט צורה. היא עומדת פנים אל פנים מול המאורע, מול הגורל, ופניה מופנות כלפי חוץ. אבל גם היא אינה נכנעת לחשרת התמורות. תעודתה להכין מעמד לאדם הנישא כקיסם בנחשול הזמן ולהגן עליו שלא תישמט הקרקע מתחת רגליו ולא יפול בתהום האין. שומרת היא על ההקבלה השלמה בין העולם האידיאלי והעולם הריאלי. גם כאן, ברשות קיום המצוות והג

שמתן, ישנו התמד ויציבות. באותה הסוכה שאנו יושבים ישבו רבי עקיבא וחבריו, ואותם ארבעת המינים שאנו נוטלים לקחו הם. שני עולמות אלה וזיקתם ההדדית דומים ליחס השורר בין העולם המוחשי שאנו נתפסים לו בהרגשה חושנית, והעולם האי-דיאלי-צורני שיצרה אותו התפיסה המדעית המתימאטית. אי אפשר לדבר על זהות, לא פה, בהלכה ולא שם, במדע. אין הצבע כאיכות מוחשית המרהיבה את עין האדם מזדהה עם הקורילאטיב האידיאלי-מתימאטי שלו, ואין חפץ המצווה הממשי מזדהה עם העצם המופשט של ההלכה. ישנה סדריות כפולה המבוססת על הקבלה קפדנית, ולא על זהות.

מצות ה' ברה מאירת עינים

זהו חידושו של ר' חיים בעולם ההלכה והלמדנות. תוצאות שיטה חדשה זו רבות הן, ואי אפשר לפורטן. נעמוד כאן רק על אחדות מהן:

א) איש ההלכה מבית מדרשו של ר' חיים מפיץ אור בהיר על כל עניין ועניין שהוא מטפל בו. האמת המתגלית לו מקרינה זוהר. ישנה אמת בעלת פנים זועפות, וישנה אמת המאירה פניה אל האדם. לפני שיעוריהם של ר' חיים, ר' משה ור' יצחק זאב, היו התלמידים נבוכים בשבילי ההלכה, תועים היו ביער-בראשית ולא ידעו אנה לפנות ומה לבקש. לא ראו נתיב סלול ולא הרגישו בשביל שטוח, מתנועעים היו במעגל קסמים ולא יכלו להשתחרר ממנו. כשהיו ר' חיים או בניו מסיימים את שיעוריהם, נשתנה המצב לגמרי. פתאום נגה אור גדול. המבוכה נעלמה, הדרכים נשתטחו והמעגל נפתח. התלמידים ראו עצמם בני חורין. הכול היה כה פשוט, כה ברור, כה אלמנטארי, עד שהם תמהו על עצמם, למה לא פירשו הם את שיטת הרמב"ם או דברי התוס' כמו רבותיהם. למה, היו שואלים, לא ראו את הנקודה המרכזית שבעניין. הלא רבותיהם "לא חידשו" כלום, רק הסירו את הצעיף מעל פני ההלכה הנחמדות, והכול היו קסומי חמדתה. משל למה הדבר דומה? לאדם שהקיץ באישון לילה ואינו יכול לצייר את מקומו. לרגע קצר נסתלק בו חוש האיתור. נדמה לו כאילו מיטתו עומדת באלכסון והוא משתרע לרוחבה, ממשש הוא הנה והנה באפלה וכאילו

הדלת, שהיא נמצאת תמיד נגד מיטתו בעבר השני, סמוכה היא עכשיו אליו. כל ציוד החדר ורהיטיו נתעוותו ונעשו בלתי־ריאליים. פתאום מצא את מפסק החשמל, לחץ עליו, ואור בהיר הציף את סביבתו. הכול נסתדר, וחוש המציאות המקומית חזר ליושנו. הוא תמה על עצמו, למה לא יכול לצייר לעצמו את המקום וכליו, מפני מה סילף את התמונה, הלא הכול כה פשוט וישר.

(ב) הלמדנות של בית־מדרש זה צריכה להיות אותנטית, מקור־רית, טבועה בחותם היצירה הנואיטית של ההוגה. כיבוש תכנים ואידיאות חדשים היא תכלית הלימוד. הוא צריך לצקת את חידושיו בדפוסים משלו ולהטביע עליהם את חותם חשיבתו. הכנסת שיקולים הגיוניים שאולים, שימוש במטבעות שיצקו חכמי ישראל אחרים, חזרה על רעיונות וחידושי תורה המרחפים באוויר, שכל בן־ישיבה יודע אותם, התעטפות בטלית שאינה שלו, שלא טווה ולא רקם אותה, קיבוץ סברות מפוזרות בעולם הלומדים כשלכת עלים ביום סתיו ביער עבות, ללא מאמץ למצוא דרך ביטוי עצמי והבעה כנה אישית — כל אלה זרים הם לשיטת ר' חיים היוצרת והנאמנה.

(ג) שיטה זו של יצירת קונסטרוקציות צרופות אינה מבחינה בין עיקר לטפל, בין כלל ופרט, הכול — מן המסד ועד הטפחות — חשוב. גם אם הלמדן בטוח באמיתות תהליך החשיבה, בתבניתה ובצלמה, וגם אם מרגיש הוא, שהוא נמצא בדרך הישר וגם אם רואה הוא אורות מרחוק, לא ישקוט, אם אפילו פרט קטנטן אינו מתיישב במערכת הקונצפציה הכללית. כמו המאתימטיקאי, לא ישקוט ולא ינוח עד שכל תג ותג מחשבתי ימצא את מקומו בתוך המערכה ולא ישלה את עצמו בתנחומי הבל, לאמור — הלא העיקרים מסודרים ומיושבים ומי זה ידאג לזוטות. אותו אי־השקט המפריע את הלמדן כשכל העניין הוא עמום ומוקשה, יטרידו גם אם גרגיר אחד הוא מסובך עדיין. קוצו של יו"ד מעכב ופוסל הכול. דין אחד לספר תורה ממשי ולדברי תורה רוחנית.

(ד) מצפון איש ההלכה עירני ביותר. הוא מבקר את עצמו ואינו משחד את עצמו, ומעורר עין שכלו. אם מסופק הוא באמיתותה של סברה כלשהי, אף־על־פי שמצאה חן בעיני אחרים, ישמיטנה מחידושיו ולא ישיחנה לזולתו. האמת היא נר לרגלו. הוא אינו נושא פנים לשום אדם. הוא אוהב את רבותיו, מכבד את חבריו

ומחבב את תלמידיו, אבל את האמת הוא אוהב יותר מכולם. תודעת אחריות חריפה מאוד מלווה את הלמדן בכל מקום ובכל זמן. כמה פעמים שינה ר' חיים את חידושינו. כמה הקפיד על תג קטן, וכמה פחד, שמא אמר דבר שלא כהוגן.

ה) התמכרות מוחלטת לתורה וכושר ההתרכזות בה ביום ובלילה, הם תנאים כפולים לגישום שיטה זו. איש ההלכה מסור בכל לבו ונפשו לתורה ולחשיבה הלכית, ואינו מסיח דעת ממנה אפילו בשעה שהוא עסוק בדברים אחרים. הבעיות מושכות אותו, הקושיות מטרידות אותו, העניין קוסם לו ומלבב אותו. הוא משקע את כל רוחו ונפשו בחשיבה הלכית ואינו מסיט את תשומת לבו ממנה אפילו לפי שעה. דברי הרמב"ם בעניין אהבת ד' חלים גם על פעולת תלמוד תורה. זה לשונו של רבינו: "וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ד' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ד' ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חלי אהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה וכו'". ר"ח איש בריסק, בנו הגדולים, אבא מרי ודודי, ז"ל, קיימו ציווי זה באהבתם את התורה אהבה בלי מצרים. כמה פעמים כשהיו הולכים בדרך, משוחחים עם מכיריהם, נחים על הספה או אוכלים, היו קוראים פתאום בהתפעלות: דברי רבינו מיושבים. הבריקה האורה וראו את האמת בכל תפארתה. התגלות כזו היא תוצאת התרכזות עצומה בעניין והקדשה מקיפה את הכול לדיס-ציפלינה ההלכית.

ו) שיטה כזו אינה זקוקה לאריכות דברים, למובאות ומופתים מרובים. אין צורך בהקפות סביב לעניין, ניגשת היא אל שורש העניין בתכיפה, משתמשת היא בשניים ושלשה דברים, בהדגשת תיבה בלשון הסוגיא, והקושיות מתפרקות. הבעיות נפתרות והספקות מתפשטים. דודי, ר' יצחק זאב, אמר על אביו, רבינו הגדול, בשעה שהספידו, כי מחוות ידו של רבי חיים האירה את עיני התלמידים בבחינת "גלייה לדרעיה ונפל נהורא". הלשון מדויק. ההנחות קצרות ומנופות. הניסוח נעשה באמנות. הלימוד הוא קב ונקי, החסר פסול, והיתר כנטול דמי. אין צורך בספרייה, בארון נמצאים רק ספרייסוד ולא יותר. הארוס שולח סבלונות לבית חמיו לכבוד ארוסתו ע"י שליח. בעל ואשתו הנשואה לו אינם זקוקים

לשלוחים, מתורגמנים ואנשי חוץ. מגעם ומשאם מתקיימים שלא בעקיפין. אין אומרים שיעורים ארוכים. לומדים דף גמרא ומפרשים את המפורש בו ואת הגנוז בין השיטים.

ז) אין איש ההלכה משתדל לתרוץ את כל הקושיות. הוא אינו שמח בתירוץ ואינו מצטער על הקושיא. תפקידו של האדם להבין. כשמבינים את הקושי וההסתבכות שלא ניתנו להסבר — דיינו. אין איש ההלכה מבזבז כוחותיו הנפשיים לריק, כדי לתרוץ קושיות שאין פירוק להן ולפשוט בעיות נטולות פתרון. בכל מקום שישנה חזות הלכית, צמודה יד איש ההלכה אל דופק ההלכה, והוא מבחין בין דברים שניתנו להיאמר ובין אלה דלית נגר ובר נגר דיפרקינהו. ח) איש ההלכה לעולם אינו אומר סברה עקומה, בדותא. ר' חיים אמר על בנו, רי"ז, שמעולם לא עלתה על דעתו מחשבה בלתי ישרה. הפשט הוא נר לרגלו.

ט) הוא פורש את שלטונו על הטופס ועל המילול. עיקר העיקרים הם היא האידאיה המרכזית, פעולת ההפשטה. הוא משעבד את התיבה למשמעותה הנכונה, את הצורה לתוכן, ואת המונח לשיטה. הוא נהפך לבעל הבית בתחום התורה ועושה בו כאדם העושה בתוך-שלו. בשעה שעמד רבי יהושע על רגליו במחלוקת על תנור של עכנאי ואמר "לא בשמים היא", ביטא יסוד זה. איש ההלכה הוא תקיף ומושל במלכות ההלכה.

י) איש ההלכה הוא פדגוג נפלא, בעל הסברה מצוינת. מזדקק לקטנים ולגדולים. הוא יכול ללמד נגעים ואהלות לחכמי ישראל ופרשת חומש לתינוקות של בית רבן באותה ענוות חן. תלמידיו מעריצים אותו. רק רב אחד יש להם. לא יחליפוהו באחר. גם הוא מסור להם בכל לבו ונפשו.

גם דודי ואבא מרי ז"ל, שקיבלו את שיטתו של סבא ר' חיים בכל רחבותה ועמקותה, יופיה ותפארתה, נתייחדו עם התורה. התורה נישאת להם ונזדווגה עמם. בזה התבטא ייחודם. אבא מרי מת בירח שבט, בשנת תש"א, ודודי ז"ל נשאר היחיד שבדור במלכות התורה, שלא היה דומה לו. התורה הייתה אשת נעוריו. הוא שגה באהבתה. דושיח חרישי התנהל בינו לבינה כאשה מספרת עם בעלה. הוא הרגיש את מהותה, ובחן את חדרי לבה. הרבה גדולים היו בדור זה. ברם לא כן עבדי ר' יצחק זאב — הוא היה יחיד שבדור!

פרק ד

אמת

אמת אומר: אל ייברא

דודי ז"ל היה יחיד בדורו גם בתחום האמת. תשובתו על השאלה ששואלים את האדם בדיון: "נשאת ונתת באמונה" — היא חיובית בהחלט.

אסביר את ייחודו בתחום זה באילוסטרציה מדרשית. המדרש מספר: "בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מלאכי השרת כיתות כיתות, חבורות חבורות וכו', חסד אומר ייברא, שכולו גומל חסדים, אמת אומר אל ייברא, שכולו דובר שקרים, צדק אומר ייברא שכולו עושה צדקות, שלום אומר אל ייברא, שכולו מלא קטטות וכו'".⁷

שמעתי פעם מאבא מרי, ז"ל, פירוש נאה בדברי המדרש. האמת והשלום ידעו, שאי אפשר לשניהם לדור בכפיפה אחת, וזה דוחק רגליו של זה, ואין אחד נבנה אלא מחורבנו של חברו. כלל רווח בידינו, שדעותיהם של בני-אדם משונות זו מזו, כמו שפרצופיהם הם בלעדיים, ואי אפשר לשני אנשים להגיע לכלל דעה אחת ולהשלים ביניהם, ובאותה שעה גם לציית לדרישת האמת המוחלטת. החשיבה של האדם אותנטית היא וחתומה בשוני האישי שלו. מחשבותיו וגם רציותיו ורגשותיו משקפים את מהותו האידיבידואלית. אין שתי דרכי חשיבה זהות. לכן כל הסכם הדדי מושתת על ויתור. כשהדעות המובעות ע"י שני יחידים אינן מנוגדות מתחילתן ועד סופן ויש בהן הרבה מן המשותף, ניעורה הפשרה הנובעת מחפץ השלום הנטוע באדם. כל אחד ואחד מתחיל לוותר על משהו המיוחד בדעתו. העמדות מתקרבות, נפגשות ומזדהות. ברם הוויתור יש בו משום חילול קדושת האמת, שהרי לכתחילה, בשורשן ובמקורן, לא היו הדעות שוות, והמצב "בדיעבד" שבו

7 בראשית רבה, ח. עיין בספר "המדרש והמעשה", פ' נח, שגם הוא פירש כאבא מרי ז"ל.

נמחו ההבדלים הוא פרי המיצוע והוויתור. האמת נכנעה לשלום שתבע הסתגלות הדדית. נמצא, האמת המוחלטת נפגמה. מצד אחר, אם נקנא את קנאת האמת ונתבע את ריבונותה, לא יהא שלום לעולם. כל אחד יעמוד על דעתו, דעת־בראשית שלו בפרצופה האינדיבידואלי ולא יבטל אפילו נקודה אחת בה, והעולם יהיה נתון במצב של נציון וקטטה בלתי פוסקים. הכלל יפורר וינופץ לרסיסים, והיחיד יישאר לבדו עם חותם האמת בידו, בודד בייחודו ומסוגר בד' אמותיה של לבדיות. רק הקב"ה יודע את סוד מיזוג האמת המוחלטת עם השלום המוחלט, בבחינת "עושה שלום במרומיו". לאדם לא חנן הקב"ה כוח זה. לגביו הסתירה בין מידות אלה בעינה עומדת. בידו לבכר את האחת על השנייה, אבל לגשם את שתיהן בשלימות הוא למעלה מהישג ידו. האמת והשלום תבעו מאת הקב"ה משפט הבכורה. האמת טענה, שהאדם יהיה דובר שקרים אם השלום יבוכר, והשלום מצדו התאונן, שהאמת המוחלטת תביא קטטה תמידית לעולם.

דודי ז"ל, שנולד, גודל, חונך וקיבל תורה מאביו, ינק וניזון ממידת האמת. שיטתו בהלכה השפיעה עליו לחבב את מידת האמת ושלא לקפחה אפילו במשהו. כבר הדגשנו לעיל, ששיטת ר"ח בעיון ההלכי אוסרת על הלמדן התפשרות או ותרנות, אפילו הדבר נוגע ב"זוטות ופרטים קלי ערך". אין מסיחים דעתם אפילו מתג קטן ואין מדלגים בקלות־ראש אפילו על שגיאה קלה. אין הבדל בין קלות לחמורות בשיטה זו, כמו במתימאטיקה. המסקנה מגישה זו פשוטה מאוד. כשם שאין ויתורים ברשות ההיגיון ההלכי, כך אינם קיימים גם בעולם המעשי. חשיבה קפדנית ועקבית — כוחה רב ויעיל גם בחיים היומיומיים. לכן השתעבד דודי לאמת בכל שלבי פעולותיו בהתמכרות כזו, שלפרקים הגיעה עקביותו לידי התאכזרות לעצמו ולבני ביתו. מעולם לא שם לבו אל הרושם שיעשה על אחרים ולא הציג לראווה את גדלותו התורנית. אדרבה, לפעמים תכופות השפיל את עצמו בכוונה. כשהיו שואלים אותו בהלכה פלונית, שהייתה ידועה לו יפה (הוא היה בקי בכל חדרי תורה), היה אומר: אינני זוכר; ניתי ספר ונחזי. מימיו לא החניף לאדם והקפיד מאוד באיגרותיו על השימוש בתארים שיגרתיים שכבר הוקפאה משמעותם, אם לפי דעתו התואר לא היה הולם את המציאות, אפילו היה מקבל המכתב מידידיו היותר נאמנים.

תמיד העריך את למדנותם של מקורביו ואנשי ביתו באובייקטיביות גמורה ולא הגדיש את הסאה אף כחוט השערה. לא כתב אפילו תיבה אחת, אם נראה לו שיש בה משום הגזמה. נאמנותו וכנותו בדיני ממונות הגיעו לדרגת חסידות שאין למעלה ממנה. דייק ודקדק בפרוטה כבמנה. תמיד הכריע לרעת עצמו ובני ביתו ולטובת הזולת. מנהגו של רבי חנינא בן תרדיון, המספר שפעם אחת נתחלפו לו מעות של פורים במעות של צדקה וחילקם לעניים, נעשה דבר שבשגרה לדודי ז"ל. הוא קיים את ההלכה "צדק צדק תרדף, צדק משלך ותן לו", במלוא חומרתה.

גבור הודך והדרך

מידת האמת צניודה תמיד למידת הגבורה. "חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. והדרך צלח רכב על דבר אמת" (תהלים מה, ד—ה). אין הכרת האמת העיונית משמשת כלום, אם בעל ההכרה חסר אומץ לב להכריז עליה בחוצות וברחובות. "חכמות בחוץ תרונה" (משלי א, כ). אם החכמה נדחקת לרשות היחיד ואין קולה נשמע בחוצות, משוללת ערך היא, והחכם המסתיר את חכמתו בוגד באמת ומועל בחותמו של הקב"ה. לא לחינם חייבה תורה את הנביא הכובש את נבואתו מיתה בידי שמים. גילוי האמת שזכה לו החוזה מחייבו לפרסמה בריש גלי, להזעיק את העם, לבשר להם את דבר ד' ולהגיד להם את אשר ידרוש ד' אל־לקים מהם. נביא מוג לב הוא חוטא ומחטיא. הרמב"ם הסביר במורה נבוכים, כי לאמיתו של דבר, אי־אפשר בכלל לנביא האמת לכבוש את דבר ד' המפעים והמסעיר את כל ישותו והוא בוקע מתוכה בכוח איתנים כלבה מפי הר־געש. האמת אינה חטיבה שוקטת, נרגעת ושלווה. בעלת דינאמיקה כבירה היא, מזרימה עוז וגורפת את האדם לפעולה ולמעשה. "כי היה דבר ד' לי לחרפה ולקלס כל היום. ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו, והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל" (ירמיהו כ, ח—ט).

כשהרגיש דודי את האמת, שלבשה תמיד מחלצות הלכיות, לא כבש את דעתו ולא הסתירה. תמיד השמיע אותה. דעת הקהל לא הרתיעתו משיטתו. מורא בשר ודם לא "עלה על ראשו".

נזדקק נא להשקפתו ה"פוליטית". עצם הביטוי "השקפתו הפוליטית" של רי"ז טעון הכחשה עצמית. הוא השקיף על החברה ותעלוליה ממעונה של ההלכה בלא להשתמש בכלי מחשבה אחרים כלשהם. עשתונותיו ועמדותיו הוצקו לתוך עקרונות ותוכני יסוד הלכיים והוטבעו בדפוסי הגדרה וניסוח הלכיים. הוא לא ידע צורות מטבעות סוציאליות-פוליטיות. הוא ראה את ניסיונותיה, הרפתקאותיה ואתגריה של תקופה זו, ספוגת הדמים וטרופת הגורל, דרך שפופרת הלכית. כשמביטים על חשרת המאורעות שאנו עדים להם מזווית-ראייה זו — בטלות כל הדעות השונות והמנוגדות שעולמנו הקטן נתברך בהן. כל העירבוביה האידיאולוגית והמאבק הפוליטי מתרוקנים מתוכנם, כשמשתלבים במערכה גדולה של ההלכה האידיאלית. רבים השתמשו בשמו ובסמכותו של דודי לטובת עצמם וחיללו את כבוד איש ההלכה היחיד בדורו. כמה מגוחך וגם טראגי היה הדבר, כשעמדו פוליטיקנים ורצו להכניס את אישיותו ההלכית הענקית לחרירה של מחט פוליטית-מפלגתית! אמרו בשמו מה שאמרו, והדברים, שכאילו יצאו מפיו, מנוגדים היו לכל תפיסת עולמו. רי"ז הלוי, איש ההלכה האותנטי ביותר — ומליצות נדושות; יורשו הרוחני של ר' חיים, אשר ישב על כסאו — ואסימונים שחוקים של תועמלנים פוליטיים; איש האמת השלימה, אשר עליה לא ויתר — ותכסיסי מועמדים לבחירות: — הישנם שני הפכים גדולים מאלה?

אמרו עליו, שהתנגד למדינת ישראל. אמירה זו אינה נכונה. התנגדות למדינה מבטאת תפיסת עמדה כלפי גוף פוליטי, שהיא עצמה פעולה פוליטית. דודי היה מנותק לגמרי מכל חשיבה והגבה סוציו-פוליטית. מה שאפשר לאמר עליו הוא, שהמדינה לא מצאה מקום במערכת חשיבתו ההלכית ובסולם הערכים ההלכיים שלו. לא היה לאל ידו לתרגם את האידיאה של ריבונות מדינית חילונית לתכנים ולערכים הלכיים. אמרנו למעלה, שלפני איש ההלכה קיימות שתי סדרות: סידרה אידיאלית-נורמטיבית וסידרה ריאליסטית מוחשית. איש ההלכה הוא בבחינת סולמו של יעקב, שבסיסו מוצב ארצה, מושרש בקרקע המציאות הביולוגית וגם ההיסטורית, כיצור טבע ורוח, וראשו מגיע השמימה, לעולם החוק האלוהי, הטרנסצנדנטי. חווייתו המרכזית של איש ההלכה היא עימותן של שתי הסדרות, של החומר המציאותי והצורה ההלכית, של

המאורע החולף והאידיאה ההלכית המתמידה, של חשרת מקרים, נטולי טעם וכיוון, המתפרצים בכוח מופלא, ותבנית-עולם הלכית אפריורית. אם איש ההלכה מאמין, שפגישה זו בין שתי הסדרות – סופה הקבלה ביניהן, הריהו מזדקק בהתלהבות לסידרה הריאלית, מטפל בה ומטפח אותה בסבלנות עד שהיא נכונה לצאת ממצב של עובדתיות אטומה ולעלות למדרגת עיצוב ושכלול הלכיים. כל זמן שאפשרות תיאום הרמוני קיימת, לפי דעתו של איש ההלכה, זרועותיו חובקות עולם, הואיל ומאמין הוא, שהחול יתעלה ויתקדש, והעובדתיות המפולמת והריקנית תיהפך לחטיבה מעודנת ומעולה. אולם אם האמונה באפשרות ליכוד המאורע עם ההלכה רפתה ופגה, ובמקומה גבר היאוש המכרסם, פורש איש ההלכה לייחודו ולעולמו האידיאלי ומסיח דעת מאותו המאורע שכל כך חיבבו והוקירו. אכזבה מביאה לידי הסתייגות. התאכזבות כזו גרמה גם לפרישת דודי מן המאורע היותר חשוב שאירע בדברי ימי ישראל בתקופה החדשה. אמנם מקום בראש מזומן למדינה בהשקפת עולמה של ההלכה. במה דברים אמורים, כשיש התעוררות כלשהי בלב קברניטי המדינה להצמידה לסידרה ההלכית האידיאלית או, לכל הפחות, לכוונה בכיוון זה. ברם לא גרמה השעה להתלכדות שתי הסדרות, או אפילו לפגישתן משני עברי תהום לשם נתינת שלום והחזרתו מעבר לעבר. פלא תקומת המדינה לא שחרר את האדם המודרני מקליפתו החמרנית המעיקה עליו. לא התעצם האדם ולא התעמק בעצמו, כדי למצוא את אלהיו לפני ולפנים של עצמותו, ואף גם לא התעלה ולא התרומם, כדי לגלות את האלהים חוצה לו, בתוך המאורע הפלאי. השכם והערב הצהירו ראשי המדינה שהיא מדינת החוק ולא מדינת ההלכה, ולפרקים גם הוכיחו במעשים, שדבריהם אלה כנים הם. המדינה, במקום להתקרב אל הסידרה האידיאלית, התרחקה ממנה. בנסיבות אלו קשה היה לדודי לסמוך את ידיו עליה ולקדשה, כמות שהיא, בפרצופה החילוני, בסנקציה הלכית. הוא ראה את המציאות ההיסטורית כמות שהיא, בלי כחל ובלי שרק, ולא השלה את נפשו בחלומות יפים ובתקוות נאות, שהעובדות מטפחות על פניהם. התאכזב איש ההלכה ופירש לעולמו. אמנם יש אומרים, שההלכה הכוללת הכול ומקיפה הכול וחודרת הכול, המעוניינת בכל תג ותג של מעשה בראשית, מן העץ המלבב

בחצרו של אדם עד ללויין הסובב את כדור הארץ, מן תהליכי הנפש החשאיים עד למרחקי המזלות, מן דברים שבין איש לאשתו עד לגודלה של האנושות כולה, אינה פורשת מן המאורע כלל וכלל ואפילו הוא מורד ובוועט בה. עזת פנים ומלאת גבורה היא ההלכה. אינה יודעת טיבה של אכזבה ואינה מקבלת מרות המאורע. היא מסתערת עליו כפעם בפעם ולא תחדל עד אשר תצליח להטיל את עליונות האידיאה האלהית עליו, עד אשר תפרש את הסתום ותכוון את הבלתי־מכוון והמפולס שבאדם ובסביבתו. גם אם מלכות החילוניות יצוקת ברזל וכבירת כוח היא, לא תתחלחל ההלכה ולא תתייאש, כי אם תצור עליה בשצף איתנים של רוח גועש וחורו, פועם ומפעים, עד רדתה, משום שגבורת ההלכה ועוזה נובעים מנבכי נפש המוכרעת מאמיתת דבריהם של חכמינו ש"סופם של ישראל לעשות תשובה", וכי לא תטוש ההשגחה את נפש האומה. כל זה ידע גם דודי. אולם רוח אחרת הייתה עמו. הוא ירא, שהעימות התמידי עם המדינה החילונית יביא לידי ויתורים והסתגלות של הסידרה האידיאלית לסידרה הריאלית.

פרישה זו מן המדינה נשאה בתוכה, באופן פרדוקסאלי, חיבה עמוקה לארץ, טבועה בדפוס חוויית קדושתה. שלא ראי הפרישה כראי ההתנגדות. בשעה שההתנגדות — תוצאותיה רגשי משטמה, ולפרקים היא עצמה פרי רגשות אלה, הפרישה פעמים הרבה יסודה בחיבה ובאהבה. אדרבה, כל שתגדל פעולת הפרישה כן תרבה ותתעצם האהבה. כלום האב שפירש מבנו שמרד בו חדל מלאהוב את יוצא חלציו? כלום האם שפירשה מבתה הסוררת שכחה את פרי בטנה? וכלום עם ישראל שפירש בסיני מן האומות אינו חרד לשלום האנושות כולה? האם אין אנו מפטירים במנחה ביום הכיפורים, יום ייחוד האומה עם הקב"ה, בנביא שהלך לנינוה להחזיר את תושביה לאביהם שבשמים? גם דודי פירש מן המדינה, וחרד והתפלל לשלומה ולשלום היושבים בה. לעומת חיבה זו כל הוויכוח על זיקתו למדינה אינו אלא ויכוח סרק. נשאל נא בסגנונו של רבי יוסי בן קיסמא: כלום מעשה בא ליד דודי שיוכיח את חיבתו לציון? אדם מן השוק יכול לשאול: ההיה ר' יצחק זאב חובב ציון? הרבה מעשיות נפוצו עליו והרבה דברי הבאי סופרו עליו. התשובה תלויה בהגדרת המונח. אם חיבת ציון מתבטאת בדו־שיח בין סופרים יהודיים אמריקניים המצטיינים בבורות

מבהילה בנוגע לכל דבר יהודי וקודשי האומה ובין אנשי שם
 ישראליים, המדברים לפעמים דברי רוח ונאצה על היהדות במלון
 מלא וגדוש נוחיות והדר, אין מונח זה חל על דודי ז"ל. ברם אם
 חיבת ציון פירושה — ישיבת הארץ והשתקעות בה, חינוך עפרה
 ורציית אבניה, נשיאה בעול היישוב בימי מצור ומצוקה והשתתפות
 בגורלו, התקשרות לעיר-הקודש ירושלים, אפילו כשצר ואויב עמד
 בשעריה, ודחייה בשתי ידים של כל הצעה ליציאה לחוץ לארץ,
 הרי חיבה זו מצאה את גישומה המלא דווקא באיש ההלכה
 ש"התנגד" למדינה ופירש ממנה ולא בשאנני ניר-יורק ולוס אנג'לס,
 הטסים מהכא להתם ומהתם להכא במטוסי סילון. מעשה שהיה
 כך היה. בתו הבכירה וחתנו באו לארצות-הברית וחיו פה חי
 כבוד ורווחה. דודי פקד עליהם לשוב ארצה ישראל. כשהתמהמהו,
 חרה אפו בהם והפסיק את חליפת המכתבים עמהם, ולא נתרצה
 להם, עד ששבו ארצה ישראל. זכורני, כד הווינא טליא ורכוב על
 כתפו של אבא, היו יושבים הוא ודודי ומשוחחים בהלכה על עניין
 קדושת הארץ וקדושת מחיצות, קידוש יהושע וקידוש עזרא, קידוש
 לשעתו וקידוש לעתיד לבוא וכו'. כל רעיון הלכי מלווה חזון רוח,
 כל דיבור רווי כמיהה עד כלות הנפש לארץ רבת זוהר ואור, כל הגה
 והגה קושר קשרים של קיימא למרחבים שקופים, שבהם ראו
 הנביאים מראות אלהים. אדם זה אהב את הארץ אהבה רבה
 ו"התנגד" למדינה. הרבה מ"ציוני אמריקה" "מסורים" למדינה
 בכל לבם ומתנגדים לארץ. עניין הישיבה בארץ מפיל אימה ופחד
 עליהם. ¹³⁶⁷⁶ ^{הוצאת החכמה} הי מינייהו עדיף?

אם היום תהיה עבד לעם הזה

אף-על-פי שאישיותו הייתה פרסוניפיקציה מלאה של מידת
 האמת, ¹³⁶⁷⁷ ^{הוצאת החכמה} השתדל שלא לדחוק את רגליה של מידת השלום. רחוק
 היה מן המחלוקת כרחוק מזרח ממערב. בחל בשערוריות "לשם
 שמים", בפרסומת "מצווה", שלפעמים יש בה דילטוריה וההפסד
 לכל הצדדים גדול שבעתיים מן השכר. לא רצה לכפות את דעתו
 ולהטיל את מרותו על שום אדם. מימיו לא סיפר בגנותו של אדם.
 אם לא היה שבע רצון מפלוני אלמוני, לא טיפל בו כלל וכלל.
 הסיח דעתו ממנו. הגינוי שבשתיקה היה הנשק היותר חריף

שבידו. לדבר אחד קינא בכל להב נפשו: לטהרתה של ההלכה בין בשלב הלימוד וההבנה ובין בשלב הריאליזציה. על טהרת שטרה של המסורת, החתום ע"י חכמי ישראל שבכל דור ודור, מימות משה רבינו עד ימינו, שמר כעל בבת עינו. לא התיירא מן החילוניים, כי אם מאלה הרוצים לגלות בה פנים חדשות אשר לא שערון אבותינו. בייחוד התנגד לשתי תופעות הרווחות כאן בארצות-הברית וגם בארץ-ישראל:

(1) תופעת הצרמוניזציה. ההלכה שונאת טקסים היא. יודעת היא רק שני דברים: מדרש ומעשה. הכרה הלכית המוצאת את הקורילאטיב שלה ברשות המציאות המוחשית — היא יסוד היסודות של היהדות. מעשה המצווה אינו יכול ליהפך טקס. הוא פעולה הלכית, שחלותה ומהותה מתמצות בהתאם שבינה לבין הסידרה האידיאלית, בין נקודת העובדה ונקודת החשיבה המופשטת. יש ביציקת הפעולה לתוך סמלים אסתטיים-צרמונאליים משום סילוף ההלכה הטהורה. אותנטיות היא בעלת צורה מקורית עצמית, ואינה פוזלת אל התגובה האסתטיטית של הזולת. הכנסת הטקסיות גורמת להיסט המרכזיות מן ההקבלה שבין פעולה והלכה, ציפור נפשם של חיי הדת, להתרשמות אמוציונלית נטולת ערך. על-ידי זה בוקע ועולה נוהג חדש של המצאת תחליפים למצוות ויצירת חטיבות חדשות, שכל מטרתן היא להעניק מתח דראמתי לקיום שגרתי משעמם. זהו הלך-רוח אלילי, אף-על-פי שפעמים מכוון הוא לקירוב הרחוקים ומשיכתם לתוך עוגת היהדות. כשנתקל דודי בניסויים כגון אלה, בהתחפשות נטיות חילוניות-אליליות בגלימת טקס דתי, לא נח ולא שקט ויצא בשצף קצף נגדן ותבע את כבודה של ההלכה.

(2) תופעת המיסוד (אינסטיטוטליזציה). הקפאתם של תכנים רוחניים ססגוניים, חיים ורעננים, בעלי גמישות תנועה וכושר התפשטות בתוך כלים ומטבעות חדגוניים ואוניפורמיים מנשלים מכל מה שמתכווץ בהם את ייחודו ובלעדיותו ומכלים את יכולתו, יכולת התעצמותו והתעמקותו העצמית — זרה היא לרוחו של בעל ההלכה הטעון רטט יצירה וחרג חירות מלאה, כובש עולמות וחוצה אופקים פלאיים. הוא לא ימיר את הייחוד באחידות. אמרו על דודי, שהתנגד למוסד הרבנות הראשית. שוב עלינו להגיה את המונח "התנגד" כלשון גוזמה ולנקוט במקומו: "לא הזדקק".

מפני מה? מפני שלא רצה להזדקק לשום מוסד, שנועד להטות לתוכו המצומצם זרם-עוז של ההלכה שאינו נתפס בהגבלה ובהסגר. הרבנות, לפי דעת דודי, אינה שררה אלא שירות, איננה מוסד אלא פעולת יצירה חיה, כבדת אחריות ורבת מרץ. אין הרב אדון לקהילתו אלא רבה ומורה, חברה וידידה, הסובל ושמח עמה. אנשי הקהילה תלמידיו ורעיו הם, והוא מתהלך ביניהם לא כבחיר העם אלא כאחד מהם. משפיע הוא עליהם לא דרך צינורות צורניים, כבא-כוחו של מוסד מכובד על-ידי מינויו, כי אם באישיותו, בגד-לותו בתורה, באהבתו, אהבת העם, ענוותנותו, חסידותו וחסדיו המרובים. הוא אב וגם אח לעם. סמכותו אינה מוסדית, רשמית, המבוססת על בחירה, כי אם אישית, מקורית, ונובעת מחיבת העם אליו ומהכרתם החופשית בו כרבים, מורם, אביהם ואחיהם. כל השוואה בין הרבנות הראשית וסנהדרין הגדולה שמלפנים היא בלתי נכונה ויש בה משום זיוף האידאיה הנשגבה של בית-דין הגדול בירושלים. התנאים לגישומה של אידאיה זו אינם קיימים היום. אמנם היו לישראל גדולי הדור ומאורי האומה בכל התקופות; מפיהם חי העם ומימיהם שתה. אבל ענקי-רוח אלה לא נבחרו על ידי ועדים וועדות ולא נתמנו על-ידי גוף רשמי. העם בחר בהם ובמשנתם והרכין את ראשו לפנייהם מתוך יראת הכבוד ואהבה. המורה-הוראה, הדיין, הרב, הרועה הנאמן הוא אישיות חיה, נפעמת מחרדת האחריות המוטלת עליה ומשולהבת אהבה לאחיה ולרעהיה. הוא אינו מתנשא ומתבדל מן הציבור, אלא חי ופועל עמהם ובחברתם. שתי משימות — היה ר' חיים אומר — הוטלו על הרב: להיות מורה לעם וללמדו תורה ולהיות אח תומך לכל מרי יום וקשי רוח. ר' חיים היה מצטט את דברי הרמב"ם בנוגע למלך: "אלא יהיה עוסק בתורה ובצורכי ישראל ביום ובלילה שנא': והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וכו', שלבו הוא לב כל קהל ישראל". השכל של המלך וגם הלב נתונים לעם. אינסטיטוציה של הרבנות מעתיקה את נקודת הכובד מן האישיות אל השלטון הרשמי, מן הרגש התוסס אל הקפוא והמ-אובן. עושר האידאיה נמחק וכולה מתרוקנת מתוכנה. אמנם ההשגחה האירה פנים אל היישוב בארץ ישראל שהצליח לבחור

בשני גדולי ישראל, הגרא"י קוק והגרי"א הרצוג, ז"ל, שאישיותם התנוססה ממעל למוסד ונזדקרה למרחקים. ברם אין סומכים על תקדימים כאלה. מי יודע מי ייבחר בעתיד הרחוק וגם הקרוב. המדינה, שרוב עסקניה אינם מודים בסמכות התורה ועליונותה, חולשת על בחירת הרבנים. בקיצור, דודי סבור היה, שבאינסטיטוטיות של הרבנות טמונה סכנה לעצמה של ההוראה התמימה. אמנם כן, יש אומרים: אדרבה, בשעה שרבים שתו על מסורת אבות, מרכז רבני רשמי הוא הכרח אשר לא יגונה. חורבנה של הרבנות הראשית היא תחילת נפילתה של היהדות החרדית. רק על-ידה אפשר יהיה לעמוד בפרץ. ברם, דודי חשב אחרת. הוא לא מצא חפץ גם במוסדות תורניים אחרים, הנוטלים גדולה וסמכות הוראה לעצמם ורוצים להטיל מרותם על הזולת, גם אם כוונתם לשם שמים. התנגד להם כשם שלא הייתה דעתו נוחה מיסוד הרבנות.

פרק ה סבל ועינוי

שיכל את ידיו

אולם תמונה זו של דודי, כפי שהשתדלתי לציירה, אינה שלמה, כל עוד לא נראהו כיחיד בדורו בשלב אחר — הציפייה לישועה. כאן אנו באים לשאלה חדשה: "ציפית לישועה?". אנו יודעים היטב את המנהג הנפוץ בישראל, שהמגביה את ספר-התורה בשמחת תורה משים את ידיו באלכסון ומרים את החלק הכבד ביותר בשמאלו ואת עץ החיים שעליו כרוך רק הגיליון האחרון בימינו. בני ישראל מדקדקים להפוך את הסדר ביום גמרה של תורה ולהגביה את הקל ביד חזקה ואת הכבד ביד כהה. מדומני, שהגבהה משונה זו בשיכול-ידיים מסמלת עניין עמוק בתפיסת עולמנו. אנו שמחים בתורת א"ל ודבקים בה אפילו בשעה שאנו הולכים בגללה ועמה בגיא הסבל, מבוהלים ודחופים, בכיוון אפל, לפותי מקרים בלתי-מובנים ונושאי נטל על-אנושי ביד חלשה,

יד שמאלית. כל הרואה תמיה : למה אנו נוהגים כן לשאת את הקל ביד אמיצה ואת הכבד ביד רפת אוניס ? למה כל העקשנות המוזרה הזאת, להסתגר בתחום עצמנו ולשאת סבל וכאב, עלבון ובדידות, להיאבק עם סכנת כיליון, לבנות מזבחות בכל קצווי ארץ ולהקריב עליהם את שלוותנו ורווחתנו ? מה היא תכלית קבלת היסורים באהבה וברצון ? כי אנו לפרקים תוהים על עצמנו ותוב-עים מענה לשאלה זו. ברם אין התמיהה והתביעה מטות אותנו מאורח חיינו המתפתל בצלע הר משופע. הסוד של שיכול-ידיים נמסר לנו על-ידי יעקב אבינו. אותו זקן, כשבירך את בני יוסף, שיכל את ידיו. למה עשה כן ? אם רצה לברך את אפרים ביד ימינו ואת מנשה בשמאלו, היה לו לצוות עליהם שיחליפו את מקומו-תיהם מפני מה נתן את ידיו עליהם באלכסון ? שיכול הידיים העיד על שילוב הסבל בגורלנו, שעל ידו חלון נקרע לקראת עולם עליון ואנו מתקדשים ומתרוממים לקיום מופנה ומכוון כלפי מעלה. הסבל המדובב והמואר של אדם המעלה הוא עמוד התיכון של השקפת עולמנו. אם חסר לאדם אומץ לב לשכל את ידיו וליטול את משא הדורות ביד חלשה ולשים לדרך פלאית את פעמיו, אין הוא חי את חיי הדורות השוטפים וזורמים מן הנצח אל הנצח. אדם כזה אינו יכול לברך את בניו, כי במה יברכם ? אין לו הכוח והגבורה למסור להם מורשת קהילת יעקב, שניתנת רק ע"י שיכול ידיים, ואינו יודע, איך להתערות ולהשתקע בנצח ישראל. רק מי שמוכן ומזומן לשכל את ידיו, זוכה לשני עולמות.

אבל שיכול ידיים בלבד אינו מספיק. סבל צריך להיות מופקע מדיבור. אין רשות לסובל להודיע את הזולת על דבר סבלו ואסור לו להתאונן עליו. השתיקה יפה לגוף ולנפש, בשעה שהאדם מושקע בחוויית הסבל. מה היהדות דורשת מעמך ? כי אם לקיים את דברי הכתוב : "ישב בדד וידום כי נטל עליו" ; להתרצות לסבל, לשאת את נטל הנצח, אף-על-פי שהיד כהה ועייפה, ולצפות לישועת ד'. זעקת העוני והעלבון היא נטולת קול וצליל. הדומייה משוועת מתוך היסורים ו"שוועה" דוממת כזו עולה אל האלהים השמימה. כשאדם נכנס לדין, שואלים אותו : "ציפית לישועה ?" כלומר, האם שיכלת את ידיך ונשאת את עול הסבל בבדידותך בגבורת פלאים של שלוות השקט.

דודי קיים דרישה זו. גם בפרט זה היה יחיד בדור. סגור ומסוגר